

**A SZÁDVÁRI URADALOM (TORNA VM.)
ADÓZÓ NÉPESSÉGÉNEK TÁRSADALMI DIFFERENCIÁLÓDÁSA
A XVIII. SZÁZAD MÁSODIK FELÉBEN**

RÉMIÁS TIBOR

Az uradalmak számát és kiterjedését tekintve a magyarországi nagybirtokosok között a legelső helyet az Esterházyak hercegi ága foglalta el. Területe – Galgóczi szerint – elérte, ha meg nem haladta a württembergi királyságét. Területi elhelyezkedését tekintve a felső uradalmakhoz két vármegye (Moson és Sopron) 14 uradalma tartozott Kismarton központtal. Az alsó uradalmak két kerületre (lévai és ozorai) tagolódtak Léva és Ozora központtal. E két kerület 15 uradalma 12 vármegyében (Zala, Tolna, Somogy, Baranya, Trencsén, Zólyom, Bars, Szabolcs, Nógrád, *Abauj–Torna*, Hont, Bihar) helyezkedett el.¹

A jelen dolgozatunk témájául kiválasztott szádvári uradalom a XVIII. sz.-ban a herceg Esterházyak alsó uradalmainak lévai kerületéhez szervesen hozzátartozott. Szádvár és az ahhoz kapcsolódott királyi és magánföldesúri birtokok történeti áttekintésével Dénes György 1983-ban megjelent munkája hasznos, értékes adatokkal szolgál.² Így az uradalom birtoklástörténetével nem kívánunk foglalkozni, sőt a domínium termelési lehetőségeit is csak érintőlegesen említjük meg.

Népességszám

Vizsgáljuk meg a szádvári uradalom népességszámát (itt értsd az összeírt adózó családfők számát) és a népesség százalékarányos növekedését is, de a *teljesség igénye nélkül, hisz az úrbérrendezési és a későbbi megyei összeírásokon kívül más forrástípusok (egyházi anyakönyvek, dézsmajegyzékek stb.) széles körének bevonására eddig nem volt lehetőségünk.*³ Hiányzik, illetve csak részben szerepelnek az összeírásokban az urasági, uradalmi *cselédek*, a *mentesítettek*, *iparosok* stb. A kutatás kezdetén is csak a népesség-növekedés szempontjából viszonyításra alkalmas adatokat kívántunk gyűjteni.

1. Kállay I., 1980.14.

2. Dénes Gy., 1983.

3. *Források*

Conscriptio Urbarialis Possessionis (Falvankénti úrbérrendezési (1770–72) összeírás: a kilenc kérdőpontra adott válaszok. Az előzetes összeírások. Úrbéri tabellák.) Kassai Állami Levéltár, Šoba Košice Fond – Turnianska Župa, Urbarske zaležitosti – Urbania, 437, 439, 434, 440, 435, 455, 433, 348, 448, 454.

Conscriptio Extirpaturarum (Irtásföldek összeírása.) 1770–72. Uo.

Connoatio Vinearum (Szőlőbirtokosok összeírása.) 1770–72. Uo.

Az 1782/83. és az 1792/93. évi megyei összeírás. Kassai Állami Levéltár. Šoba Košice Fond – Turnianska župa, Danové supisy obci 1778–1850. 575.: 242–243. doboz, 376.: 244. dob., 580.: 248. dob., 586.: 251. dob., 584.: 252. dob., 585.: 253. dob., 594.: 264. dob., 597.: 267. dob., 605.: 275. dob., 606.: 276. dob., 607.: 277. dob., 608.: 278. dob.

Táblázataink számadatainak elemzéséhez, értékelhetőségéhez előljáróban két – már publikált – dézsmajegyzék összesítését látszott fontosnak elvégezni az 1715. illetve 1720. évi országos összeírás közléseivel. Torna vármegye 1696-ban és 1700-ban összeírt dézsmafizető családfőinek számát írja le tanulmányában *Dávid Zoltán*, onnan idézzük az uradalom falvaira vonatkozó részeket.

*Dézsmafizető családfők száma
Jobbágy és zsellér családfők száma*

	1696	1700	1715	1720
Almás	85	65	27	27
Görgő	63	57	30	28
Jabloncza	30	19	19	17
Körtvélyes	22	23	13	10
Szilás	15	15	9	11
Szin	13	17	12	10
Szögliget	36	28	10	13
Összesen:	264	224	120	114

A század eleji háborúk, a pestisjárvány, elvándorlások ellenére is úgy tűnik, hogy az országos összeírás csak az adózó népesség egy részére terjedt ki, s felhasználása az országnak e területén is, messzemenő óvatosságot igényel.⁴

Az I. és II. táblázat adatai világosan rámutatnak a népességnövekedés falvankénti aránytalanságára. Az 1760-as évektől a XVIII–XIX. század fordulójáig az adózó családfők *stagnálásától* (Hídvég–Ardó) a 6,4%-os *minimális* (Jabloncza) és a 41,2%-os *maximális* (Derenk) növekedés számos változatával találkozhatunk. Ha ezt a 40 éves intervallumot lecsökkentjük a felére, ekkor is Szilice adózó lakossága *stagnál*, *Szin* 5,8%-os *minimum növekedése* és Görgő 30,9%-os maximum *növekedése*, sőt 3 helységben (Hídvég–Ardó, Jabloncza, Vendégi) a 3,1%–4,5% közötti *csökkenés* mutatható ki. Tehát az úrbérrendezés korában a domínium népességnövekedése nagyon a 40% alatt van, átlag 24,6% (458 főről 752 főre növekszik).

Átlépve a századfordulót, ugyancsak kb. 40 évet figyelembe véve, az adózó családfők száma szinte kivétel nélkül 100%-os, sőt azt is meghaladó *növekedést ér el*. (752 főről 1402 főre).

4. Az 1715. és 1720. évi országos összeírás adatai *Acsády I.*, 1896. 138. Az úrbérrendezés anyagát és az 1782/83., 1792/93. és a nem nemesek összeírása a „*Források*” címszónál.

Az idézett tanulmány: *Dávid Zoltán*: Magyarország népessége a 17–18. század fordulóján, *Tört.-i Stat. Évk. Szerk.: Ember Gy.*, Budapest 1961–62.

Népességnövekedés (Adózó családfők)
Nem nemesek összeírása*

Helységek	1715	1720	Előzetes összeírás	Úrbéri tabella	1782– 1783	1792– 1793	Nem nemesek össze- írása*
Almás	30	30	71	–	69	85	139
Borzova	9	9	29	–	35	40	81
Derenk	–	–	–	20	29	34	58
Görgő	31	29	79	–	83	120	174
Hidvég-Ardó	10	–	64	–	67	64	135
Jabloncza	19	20	44	–	49	47	91
Körtvélyes	14	14	43	–	42	49	73
Szent-András	5	–	44	–	57	65	101
Szilás	9	8	–	–	58	66	170
Szilicze	10	11	–	41	53	53	97
Szin	13	11	–	–	33	35	70
Szögliget	11	17	–	–	58	62	159
Vendégi	8	–	23	–	33	32	54
Összesen:	169	149	458	?	666	752	1402

*A II. József korabeli első magyarországi népszámlálás csak Torna vármegye összesített adatait tartalmazza, ezért nem tudjuk táblázatunkban figyelembe venni.

A népességnövekedés százalékos aránya (Adózó családfelek)
(Az 1760-as évektől a századfordulóig)

Helységek	40 év alatt	A századforduló előtti 20 év alatt
Almás	16,5%	18,9%
Borzova	27,5%	12,5%
Derenk	41,2%	14,8%
Görgő	34,2%	30,9%
Hidvég-Ardó	stagnál!	4,5%
Jabloncza	6,4%	4,1%
Körtvélyes	12,3%	14,3%
Szent-András	32,4%	12,4%
Szilás	–	12,2%
Szilice	22,7%	stagnál!
Szin	–	5,8%
Szőgliget	–	6,5%
Vendégi	28,2%	3,1%
Átlag:	24,6%	11,6%

Rétegződés

Úgy véljük, hogy a *Conscriptio Urbarialis Possessionis*ban megadott jobbágyok jogi kategóriáit mi is kiindulópontnak tekinthetjük az uradalom rétegződésének vizsgálatakor. E tekintetben beszélhetünk *Coloni Perpetuae Obligationis*-ről (azaz örökös jobbágyokról), *Liberæ Migrationis*-ről (azaz szabadon költöző jobbágyokról), a zsellérségen belül pedig *Inquilini Domos habentes*-ről (azaz házas zsellérek) és *Subinquilini*-ről (azaz házatlan zsellérek). A jobbágynépesség e négy fő rétege az egész uradalomban általános. Persze tudunk olyan községekről is, ahol további alcsoportokat is fontosnak tartva már az előzetes összeírásokban is feltüntettek. Pl. Görgön a házas zsellérek alábbi felosztását véltük felfedezni: *Inquilini Subditi*, *Inquilini Liberæ Migrationis* és egyszerűen csak *Inquilini*.

A szádvári uradalom adózó családjai

Réteg \ Összeírások	1715	1720	Úrbérrendezés	1782/83	1792/93	XIX. sz. első harmada
Coloni perpetua obligationis	145	120	167 } 255	351	383	569
Liberae migrationis			88 }			
Inquilini	17	13	139 } 174	188 } 200	233 } 259	601 } 729
Subinquilini			35 }	12 }	26 }	128 }
Egyéb	7	16	29	115	110	104
Összesen:*	169	149	458	666	752	1402

*Az összesítésben szerepel az összeírásokban található minimális számú taksás, szabados és egyéb feltüntetett réteg is.

Rétegződés (%-os arányban)

Réteg \ Összeírások	1715	1720	Úrbérrendezés időszaka	1782/83	1792/93	XIX. sz. első harmada
Coloni perpetuae obligationis	85,7	82,3	36,5 } 55,7	52,7	50,9	40,6
Liberae migrationis			19,2 }			
Inquilini Domos habentes	10,05	8,9	30,4 } 38,0	28,2 } 30	31,0 } 34,5	42,9 } 52,0
Subinquilini			7,6 }	1,8 }	3,5 }	9,1 }
Egyéb	4,25	8,8	6,3	17,3	14,6	7,4

Itt nem térünk ki a III. és IV. táblázatban is csak „egyéb” szóval megjelölt kategóriákra, habár számszerűleg és százalékosan is tudunk róluk, de taksás, illetve szabados, özvegy, miserabilis, mentességet élvező, iparos stb. lebontásuk még kutatásom elkövetkezendő feladatai között szerepel. (Mindezek ellenére a fejezet későbbi részében még kitérnek rájuk). A *taxások* megjelölésével gyakorta találkozunk a 9 kérdőpont válaszainak

utolsó pontjában is a következő megfogalmazásban: „Ezen helységnek lakossai rész szerint örökös jobbágyságok rész szerint pedig Taxások” (Almás, Jabloncza, Körtvélyes, Vendégi). Térjünk most rá konkrétan is az úrbéres (458 adózó családfő) arányára. Ne tévesszük azonban szem elől *Wellmann Imre*⁵ számításait sem, mely az úrbérrendezés-kori Magyarország átlagos rétegződési arányait adja meg. Ezek a következők: jobbágy (429 380) = 66,65%; házas zsellér (174 716) = 27,12%; házatlan zsellér (40 135) = 6,23%. „1780-ig tehát a telkes jobbágyság az úrbéres parasztságnak kerek kétharmadát alkották” – állapítja meg *Wellmann*.⁶ A szádvári uradalomban némiképp eltérő helyzetre lehetünk figyelmesek: jobbágy (255) = 55,7%; házas zsellér (139) = 30,3 %; (egyéb: 6,3%); házatlan zsellér (35) = 7,6%.

Ebből a következő megállapításokat vonhatjuk le. 1780-ig a szádvári uradalom telkes jobbágyságai az úrbéres parasztságnak a felét alig haladják túl (5,7%-kal). Vagyis az országos 2/3-os átlagtól közel 10%-al lemarad. Az 55,7%-os telkes jobbágyság lebontását is elvégeztük, e szerint az úrbéres parasztságnak 36,5%-a örökös, 19,2%-a pedig szabadon költöző jobbágy. Ebből következik az uradalom zselléreire vonatkozó megállapításunk. Magyarország legkisebb kiterjedésű vármegyéjében – melyre általánosan jellemző a földterületek szűkös, köves, erdővel, hegyekkel övezett volta – az Esterházy uradalom mellett más uradalmakban is (gr. Keglevich, gr. Andrássy) a zsellérek magas aránya dominál. Így a szádvári uradalomban az országos átlagnál 3,2%-kal több házas és 1,4%-kal több házatlan zsellért tartottak számon. *Az egykori Királyi Magyarország területére vonatkozó 1791-es adatok*: jobbágy (180 856) = 66,51%; zsellér (65 198) = 23,98%; házatlan zsellér (25 872) = 9,51%. Magyarország területén összesen: 64,25%; 26,67%; 9,08%. Adataink a szádvári uradalom 1792–93-as jobbágyi rétegződésre: jobbágy (383) = 50,9%; zsellér (233) = 31,0%; házatlan zsellér (26) = 3,5%; (egyéb: 14,6%).

Telekhányad alapján történő rétegződés

Az előzetes összeírás alapján az uradalom telekhányadairól az úrbéres telkek számáról, a telkes gazdák megoszlásáról tekintsünk át néhány megállapítást.

Benda Gyula az 1786-os kancelláriai összeírás alapján Torna megyére 502 egész és 1 db 1/8-as telket közöl. Ez a kép 1819-től *Magda* számításaitól *Fényes* és *Bárándy* adataiig bezárólag (1847-ig) változatlanok tűnik. ⁷ A kassai levéltárban kutatott „nem nemesek összeírása” viszont (amelyet a XIX. század első negyedére teszünk) 451 úrbéres telkes jobbágyról tud, akiknél a telekhányad alapján igen jelentős szóródás figyelhető meg: a két 1/8 telkessel szemben 272 negyedtelkes, 75 féltelkes, 27 nyolcadtelkes stb. Az ugyanott összeírt 98 majorsági telkes jobbágyból 66 negyedtelkes, 17 féltelkes, 13 nyolcadtelkes és van még két 3/8-os telek is. ⁸

Az V. táblázat az úrbérrendezés kori jobbágyi rétegződéshez nyújt adatokat a telekhányadok bemutatásával. A domíniumban az előzetes összeírás idején 266 telkes gazdáról van tudomásunk, akiknek 55,45%-a (átlag) 1/2 telkes és 26,71%-a negyedtelkes. Tehát uradalmi szinten 1/8 telkesektől egészen az 1/16 telkesekig találhatóak a telekhányadok, igaz az egész telekhez közelítőt csak 4 családnál – azok is szabadon költözők – tudott kimutatni az összeíró.

Az átlagos teleknagyság: 0,43 (az országosan átlagos teleknagyság: 0,46).⁹ „Kialakult szilárd telekrendszerrel a XVIII. század 60-as éveinek végéig az uradalom területén

5. *Wellmann I.*, 1979. 69.

6. *Wellmann I.*, 1979. 69.

7. *Wellmann I.*, 1979. 70.

8. *Benda Gy.*, 1973. 152. és a nem nemesek összeírása.

9. *Wellmann I.*, 1979. 68.

A szádvári uradalom telekhányadai
(Előzetes összeírás alapján; Szin, Szögliget, Szilas hiányzik)

Telekhányadok	1/8	1/4 (2/8)	3/8	2/4 (1/2)	5/8	11/16	3/4	7/8	15/16	4/4	1 1/16	Átlagos teleknagyság 0,43
Rétegek	0,125	0,25	0,375	0,5	0,625	0,6875	0,75	0,875	0,9375	1,0	1,0625	
1. Coloni perpetuae obligationis	6	39	14	88	5	1	3	1	1	1	1	
2. Liberae migrationis	9	20	3	46	1	1						
Összesítés: telkes												
1. 160	3,75%	24,37%	8,75%	55,0%	3,125%	0,625%	1,875%	0,625%	0,625%	0,625%	0,625%	
2. 80	11,25%	25,0%	3,75%	57,5%	1,25%	1,25%						

*A jobbágytelek szántó- és rétilletménye
(Megyei osztályozás)
Egésztelekhez tartozó*

Megye	Szántó, holdban					Rét kaszásban		
	I.	II.	III.	IV.	V.	mindig	olykor	nem kaszálható sarjú
Torna	26	28	30	32	–	8	10	12

7. táblázat

Irtásföldek

Helység	Össz-lakosság 1770 körül	Ebből: irtásfölddel rend.	%-ban	Irtás- szántó pozsonyi m.	In natura	Irtás, rét kaszálóban
Borzova	29 fő	8	27,6%	9	Prastans octavam (8 ^{van})	7 fő = 8,5
Görgő	79 fő	39	49,4%	222,5		39 fő = 89,5
Jabloncza	44 fő	28	63,6%	152,75		26 fő = 57,0
Körtvélyes	43 fő	28	65,1%	54,0		27 fő = 30,25
Szent-András	44 fő	40	90,9%	239,75		36 fő = 83,75
Vendégi	23 fő	17	73,9%	25,75		15 fő = 34,0
Összesen:	266 fő	160	átlag 61,75%	703,75 = = 351,875 hold		303

egyetlen községben sem beszélhetünk.”¹⁰ Szendrey Istvánnak az Esterházyak derecskei uradalmára vonatkozó megállapítása nem látszik igazolhatónak a szádvári uradalomra nézve¹¹, mint ahogy a tiszántúli uradalom helyzetétől lényegesen eltérő a kép a gróf

10. Szendrey I., 1968. 143.

11. Šoba Košice Fond – Turnianska Župa, Görgő – 434. sz., Bonova – 439. sz. (Urbarske Zaležnosti)

Irtás-szántóföldek (pozsonyi mérőben)

PM Helység	1/2	3/4	1	1 1/2	2	2 1/2	3	3 1/2	4	4 1/2	5	5 1/2	6	6 1/2	7	8	8 1/2	9	10	12	14	15	16	18	Össz. PM
	Borzova 3 fő (8)	2															1								
Görgő 37 fő (39)			1		1	1	4	1	10	1	1		5			6			3	1	1			1	222,5
Jablonca 26 fő (28)	1		1	1		2	1			2	2		4	1	2	4			4						152,75
Körtvélyes 18 fő (28)	1		1	1	9					2			2			1									54,0
Szt.-András 38 fő (40)		1	1	2		1	6		5	1		2	4		2	3	3	1		3		1	2		239,75
Vendégi 13 fő (17)	1	1	5	2			1		1		2														25,75

*A zárójelben közölt számadat az irtásfölddel rendelkezőket jelzi.

Esterházyak hitbizományába tartozó és eddig feldolgozott tata–gesztesi¹² és alsólendvai uradalmakban is.¹³

A szádvári uradalom jobbágnépessége úgy tűnik, szűkös anyagi viszonyok közt élt, hisz egészelkes jobbágy elvétve akadt, legnagyobb részük fél és negyedtelkes, ezért egységül is legtöbbször a quartát, a negyedtelket használták.¹⁴

Azonos településeken, azonos telekhányadokhoz tartozó appertinentiák esetében is megfigyelhető, hogy elsősorban a talaj minősége, a termelést gátló tényezők (a szél-fúttá helyek, a folyóvizek árterei stb.) hatására a szántó és rét nagysága igen változó lehet. Az uradalom talán legszegényebb községében Borzován például a negyedtelkes 7–18 pozsonyi mérőig, a féltelkesek 14–18 pozsonyi mérőig bírtak szántófölddel.

Nem sokat, de némiképp változtatott a helyzeten a szántók és rétek osztályba sorolása és így a telekhányadok után megállapított szántó és rétnagyságok különbözősége. (Lásd: VI. táblázat)¹⁵

Irtásföldek

Az 1771–72-es Conscriptio Extirpaturarummal (azaz irtásföld összeírással) a szádvári uradalom 13 községéből hat rendelkezik: Borzova, Görgő, Jablonca, Körtvélyes, Szentandrás, Vendégi. (Az úrbérrendezés anyagai között szerepel, az úrbéres földek összeírásával egyidejűleg készülhetett).

Az irtásföldek megítélésénél *Szabad Györgynek* a tatai és gesztesi uradalom viszonyainak vizsgálatakor közzétett megállapításaira is lehet hivatkoznunk: „... az uradalom hegyi falvainak nagy része irtásfalu volt” ... nyolcadot adott természetben.”¹⁶

A fent megnevezett hat község lakosságának (266 fő) 61,75%-a rendelkezett ekkor irtásfölddel. Megyei viszonylatban 1786-ban 1.795 hold szántó és 1.354 kaszás rét¹⁷ szerepel irtásföldként. Ebből az uradalom hat települése 703, 75 pozsonyi mérő (PM) irtás – szántóval bír (azaz 351,875 holddal, ha 1 magyar holdat 1.200 négyszögölnek és azt 2 PM-nek vesszünk, hisz 1 PM = 600, illetve 800 négyszögöl) és 303 irtás réttel. Tehát a megye irtás szántóinak 19,6%-val és irtásrétjeinek 22,38%-val rendelkezik a szádvári uradalom felét kitevő hat település. (Lásd: a VII, a VII/a és VII/b. táblázatokat!)

Az úrbérrendezéskor (a táblázatban közölt hat faluból ötben) a lakosság csaknem fele, Szentandrás esetében 90,9%-a, irtásföldet bír. (A falu curiális községnek vallja magát, amelyben kilenced helyett ötödöt adóznak.) Vendégi, ahol a 23 családfőből 17-nek (73,9%) van irtásrétje, hasonlókat ír le magáról: „Ezen helység azon okból, hogy curiális régi időktől fogvást ötödöt fizet a ház helyes földeiken minden termésből, az ortovány helyeken pedig nyolcadot” ...¹⁸

Szőlőbirtokosok

A történeti Magyarország szőlőművelése *északi határának* és a szőlőtermelés alapvető *geográfiai feltételeinek* megállapításában *Andorfi Márton* munkája mértékadó.¹⁹

12. *Szabad Gy.*, 1957. 21. (Az Esterházyak meghatározott telekhányadokat osztottak szét az új telepéseknek is a század 30-as éveitől)

13. *Csapody Cs.*, 1933. 31.

14. *Csapody Cs.*, 1933. 31.

15. *Benda Gy.* 1973. 149.

16. *Szabad Gy.*, 1957. 33., 34.

17. *Benda Gy.*, 1973. 153.

18. Šoba Košice Fond – Turnianska Župa, Szent-András – 455. sz., Vendégi – 433. sz. (Urbarske zaležitosti.)

19. *Andorfi M.*, 1935.

Irtás-rét kaszálóban

Helység	Kaszáló	1/4	1/2	1	1 1/2	2	2 1/2	3	3 1/2	4	4 1/2	5	6	9	Összes
Borzova (8)	7 fő		3	1		3									8,5
Görgő (39)	39 fő		1	9	2	12	1	7	1	4		2			89,5
Jabloncza (28)	26 fő			7	2	8		5		4					57,0
Körtvélyes (28)	27 fő	1	2	19		5									30,25
Szt.-András (40)	36 fő	3	4	6	5	7		3		1	1	3	2	1	83,75
Vendégi (17)	15 fő		1	5	1	1	2	1		3		1			34,0

A szőlőtermelés geográfiai feltételei öt pontban foglalhatók össze: „1. talaj 2. klíma 3. geográfiai helyzet 4. földrajzi szélesség 5. tengerszint feletti magasság.”⁵⁷ E tényezők figyelembevételével különülnek el – nagy általánosságban – a homoki és a hegyi borok. A mi esetünkben, az uradalom fekvéséből adódóan, az utóbbi kerül számításba. „A sokféle tényezők közt, amely a bor erejét, alkohol-, cukortartalmát, ízét, zamatját megadja, fő helyet foglal el a talaj kérdése is”²¹ – írja *Andorfi*, majd így folytatja: „A felvidéki szőlőinkre legjellemzőbb az agyagos talaj. Ez adja a terület 41%-át.”²²

Abauj-Torna vármegye²³

Talaj	Katasztrális hold	Százalékban
Fekete	595	5
Agyagos	6 133	50,55
Homokos	1 402	11,56
Kavicsos	4 001	32,88
Összesen:	12 131	100,00

Ha tehát leginkább az agyagos talaj a hegyi szőlők talaja, akkor a szőlő termelésének egyik, de nagyon fontos feltétele adott. (A vármegyében is a talaj 50,55%-a agyagos).

Végül *Andorfi* segítségével a határban emelkedő szőlőhegyek elemzését alapul véve határozzuk meg Magyarország északkeleti szőlővidékét úgy, hogy aláhúzással ki-

20. *Andorfi M.*, 1935. 5.21. *Andorfi M.*, 1935. 7.22. *Andorfi M.*, 1935. 11.23. *Andorfi M.*, 1935. 44–45.

emelve jelezzük a szádvári uradalomhoz tartozó helységeket. „Aggtelek . . . mellette Jósafő (Almás-szőlő), s innen kezdve összefüggő szőlőterület kelet felé a Jósa völgyére néző déli lejtő mind. Színpetri – Szín ettől északra a Torna patakra néző délnek tekintő lejtőn van Szögliget – Derenk – Jablonca – Körtvélyes – Szádalmás. Majd Tornagörgő – Szádelő – Torna következnek, ahol a Bodva-völgy már a Hernád felé nyíló öblözetbe olvad . . .”

Az 1770–72 évi úrbérrendezési anyagban a Connotatio Vinearum segítségével 5 község (Almás, Görgő, Jablonca, Körtvélyes és Vendégi) szőlőbirtokosairól kapunk információkat. Ha csak a szőlővidékek Andorfi-féle felsorolását tekintjük, akkor még legalább Szín, Szögliget és Derenk szőlőbirtokosainak összeírásáról kellene tudnunk. Ha az összeírások jegyzékét vesszük kezünkbe, akkor Vendégit is a bortermelő vidékek közé kell sorolni!

A teljesség igénye nélkül, csak az összeírásban szereplő 5 település szőlőterületét vizsgálgatva is jelentős az uradalom szőlőterülete. Megyei viszonylatban mérve 33,78%-ot tesz ki. (1786-ban Torna megye összes szőlőterülete 2 816 kapás²⁵, ebből a domínium 5 településének szőlőterülete 951,25 kapás²⁶.) De a terület birtoklás szempontjából két részre tagolódik: helybeli birtokosok 359,75 kapást bírnak, az összes szőlőterület 37,82%-ot, míg az idegen birtokosok csaknem 2/3 részt (62,18%-ot). Almás szőlőhegyeit pl.: hárskúti, körtvélyesi, görgői, kovátsi, derenki, méhészi, lutskai, bárkai, sőt, rozsnói gazdák bírják.

Említésre méltó Körtvélyes 442,5 kapás idegen kézen lévő szőlőbirtoka is. Ebből ugyanis 64,5 kapást 18 hárskúti lakos birtokol, a többit pedig a szomszéd falvak jómódú lakosai. A VIII., VIII/a. táblázatokon ld. részletesebben.

Almás, Jabloncán, de legfőképpen Körtvélyesen az idegen szőlőbirtokosok magas aránya a jobb minőségű szőlőkre utalhat. A későbbi időszak (1782/83 és 1792/93) összeírásai arról győznek meg bennünket, hogy az uradalom területén valóban jelentősebb a jobbágyok szőlőbirtoklása. Csupán Derenk és Szentandrás falvakban nincs, illetve Szilice helységben minimális. A két megyei összeírás a szőlőtelepítések osztályait is közli, ebből következtethetünk arra is, hogy a szőlő minősége javul, 1792/93-ban jóval több a 2. osztályba tartozó szőlőterület. Némiképpen emelkedik a szőlőbirtokosok száma (325-ről 373-ra 1793-ban), a megművelt szőlőterület azonban mennyiségben legalábbis nem növekszik, sőt, csökken (921 kapásról 710 kapásra).

A nem nemesek összeírásában már jelentősen nő a szőlőbirtokosok száma: 729-re. A szőlőtelepítés minősége a két előbbi időpontban jelentősen módosul:

Szőlőterület kapásban

1782/83			1792/93		
1.	2.	3. oszt.	1.	2.	3. oszt.
–	43	878	–	365	345
		Össz.		710	Össz.
		921			

24. Andorfi M., 1935. 48.

25. Benda Gy., 1973. 153.

26. Benda Gyula még a következő adatokat közli Torna vm. szőlőtermelésével kapcsolatban:

157.: Torna vm. adóköteles szőlői 1780-ban 1758 kapás

76.: Link szerint (1790-ben) 933 kh.

76.: Demian szerint (1802-ben) 1710 kapás

108–109.: Magád (1790-ben) 933 kh.

110–111.: Stocz (1790-ben) 1710 kh.

114–115.: Bárándy (1790-ben) 800 kh.

116–117.: Fényes E. (1790-ben) 2124 kh.

Szőlőbirtokosok

Helység	Össz- lakos- ság*	Helybeli szőlőbirtokosok			Idegen szőlőbirtokosok		Összes szőlő- birt. (kapás)
		fő	%-ban	kapás	fő	kapás	
Almás	71	–	–	–	23	90	90,0
Görgő	79	28	35,4	102,75	–	–	102,75
Jabloncza	44	27	61,36	116,5	8	59	175,5
Körtvélyes	43	27	62,8	120,0	69	442,5	562,5
Vendégi	23	14	60,9	20,5	–	–	20,5
Összesen:	260	96	átlag 55,11	359,75	100	591,5	951,25

A helybeli lakosság szőlőbirtokai (kapás szőlőben)

Kapás Helység (fő)	1/2	3/4	1	1 1/2	2	3	3 1/2	4	5	6	7	8	9	12	14
Almás															
Görgő (28 fő)	1	1	5	1	7	4		1	1	3		2		1	1
Jabloncza (27 fő)			4		3	4	1	4	6		2	1	1		1
Körtvélyes (27 fő)			2		4	4		7	6			2		2	
Vendégi (14 fő)	2		7	2	1		1	1							

A szőlőbirtokosok az összes családfők %-ában: 48,7%, illetve 49,5%. Látható, hogy a családok csaknem fele rendelkezik olyan földterülettel, amely az úrbéres telkiföldtől szabadabb birtoklási, s a kérdőpontok válaszai alapján pénzszerzési lehetőséget is jelentenek a jobbágylakosság számára.

Az adózó lakosság ökor- és lóállománya

A IX. táblázat elvileg optimista adatokkal szolgál de a gyakorlatban más a helyzet (ld. a IX/a. és IX/b. táblázatot is).

Az adózó lakosság ökr- és lóállománya

Év	Az uradalom adózó családfeinek száma	Igás ökrök	%	Igás lovak	%
1782/83	666	408	61,26%	420	63,06
1792/93	752	490	65,16%	513	68,22

A gyakorlat azért hazudtolja meg az elvi számítás eredményeit, mert az egy háztartásra jutó igaerő általában két igás ökröt tesz ki és így a 61,26% és a tíz évvel később kimutatható 5%-os növekedés irreális az igás ökrökkel rendelkezőkre nézve. Sokkal közelebb visz bennünket a valósághoz a 31,60%-os és 10 évre rá a 38,27%-os arány, mely azt jelenti, hogy kb. az összlakosság ennyi százaléka bírt a szántáshoz szükséges igaerővel. Ebben a két átlagos százalékban az a legszembetűnőbb, hogy 1782–83-ban a teljes jobbágyság száma 52,7%, 1792–93-ban pedig 50,9% volt (ld. a IV. sz. táblázatot) ami annyit jelent, hogy az első időpontban a teljes jobbágyság átlagosan 21,1%-a, tíz évvel később már csak 12,63%-a nem rendelkezett a megélhetéshez szükséges elengedhetetlenül szükséges igaerővel.

Az összeírások megyei összesítései közül csak az 1828. évi az,²⁷ melyben az igás ökrök és lovak is fel vannak tüntetve. Így ezzel az adattal állítjuk szembe az uradalom 1792–93-as igás ökreinek és lovainak számát. Ebből az derül ki, hogy Torna megye kb. 1 612 igás ökréből és 2 035 lovából a szadvári uraság jobbágysága csak 490 ökröt (30,40%-át) és 513 lovat (25,21%-át) mond sajátjának, ami nem kevés, de ha számításba vesszük a rossz minőségű és 2 ökrrel is nehezen szánható talajt, sőt a lovak tekintetében a szállítási lehetőségek siralmas állapotát (gondolok itt egy megrakott szekér két lovas hegyi közlekedésére stb.) akkor már gondolkodóba esünk a két százalék arányára pillantva.

Az igás lovak százalékos aránya mindkét választott időpontban felülmúlja az igás ökrök számát, mely a szolgáltatások (az aktív fuvarozási robot) esetében kerül majd megvizsgálásra. Azonban a szolgáltatások ismertetése és értékelése egy újabb dolgozat tárgyát képezi.

27. Benda Gy., 1973. 168.

Az adózó lakosság ökr- és lóállománya 1782/83-ban

Helység	Adózó család-fők	Két-ökrös*	Ökrök össz.	Adózók %-ban	Egy ló	Két ló	Három ló	Négy ló	Lovak össz.	Adózók %-ban
1. Almás	69	11	22	15,9	21	20	–	–	61	59,4
2. Borzova	35	13	36	37,1	–	2	–	–	4	5,7
3. Derenk	29	15	30	51,7	4	3	–	–	10	24,2
4. Görgő	83	27	54	32,5	20	23	1	–	69	53,0
5. Hidvég-Ardó	67	23	46	34,3	2	9	–	–	20	16,4
6. Jablonca	49	7	14	14,3	9	17	–	–	43	53,1
7. Körtvélyes	42	14	28	33,3	8	17	–	–	42	59,5
8. Szent-András	57	9	18	15,8	6	5	–	–	16	19,3
9. Szilas	58	5	10	8,6	17	15	1	–	50	56,5
10. Szilice	53	25	50	47,2	3	14	1	–	34	33,9
11. Szin	33	13	26	39,4	–	2	–	–	4	6,1
12. Szögliget	58	24	48	41,4	1	12	1	2	36	27,6
13. Vendégi	33	13	26	39,4	3	5	6	–	31	42,4

Átlag: 41,6%

Átlag: 35,19%

*Valószínűleg az összeírás pontatlansága miatt, de ez a megállapítás további vizsgálódásra szorul.

Az adózó lakosság ökr- és lóállománya 1792/93-ban

Helység	Adózó család- fők	Egy ökör	Két ökör	Három ökör	Négy ökör	Ökrök össz.	Adózók %-ban	Egy ló	Két ló	Három ló	Négy ló	Lovak össz.	Adózók %-ban
1. Almás	85	–	32	–	–	64	37,6	72	–	–	–	72	84,7
2. Borzova	40	–	24	–	2	56	65,0	7	4	–	–	15	27,5
3. Derenk	34	–	16	–	–	32	47,0	10	5	3	–	29	52,9
4. Görgő	120	–	15	–	–	30	12,5	11	25	1	–	64	30,8
5. Hidvég- Ardó	64	2	14	–	–	30	25,0	7	10	6	6	69	45,3
6. Jablonca	47	6	3	–	–	12	19,1	3	19	–	–	41	46,8
7. Körtvélyes	49	–	10	–	–	20	20,4	13	12	–	–	37	51,0
8. Szent- András	65	46	6	–	–	60	80,0	6	11	–	1	32	27,7
9. Szilas	66	–	5	–	–	10	7,6	2	19	–	6	64	40,9
10. Szilice	53	–	24	–	1	52	47,2	2	17	–	1	40	37,7
11. Szin	35	–	15	–	1	34	45,7	2	3	–	–	8	14,3
12. Szögliget	62	1	22	1	3	60	43,5	4	5	3	–	23	19,4
13. Vendégi	32	–	15	–	–	30	46,9	1	9	–	–	19	31,3

Átlag: 38,27%

Átlag: 38,95%

IRODALOM

- Acsády I.*,
1896. Magyarország népessége a Pragmatica Sanctio korában. Magyar Statisztikai Közlemények. Új Folyam XII. kötet, Budapest
- Andorfi M.*,
1935. A szőlőtermelés északi határa Észak-Magyarországon. Geographica Pannonica XIV., Szombathely
- Bársony I.*,
1975. Termelési adottságok és lehetőségek Bihar megyében a XVIII. század elején. Magyar Történelmi Tanulmányok VIII. (Acta Universitatis Debreceniensis . . .) Szerk.: Szendrey I. Debrecen
- Benda Gy.*,
1973. Statisztikai adatok a magyar mezőgazdaság történetéhez 1767–1867. Budapest
- Csapody Cs.*,
1933. Az Esterházyak alsólendvai uradalmának gazdálkodása a XVIII. század első felében. Budapest
- Dávid Z.*,
1957. Az 1715–20. évi összeírás. A történelmi statisztika forrásai. Szerk.: Kovacsics J., Budapest
- Dénes Gy.*,
1983. A bódvaszilasi-medence 700 éves története. Borsodi Kismonográfiák 16., Miskolc
- Détszy M.*,
1969. Egy ismeretlen vár – Szádvár. A Herman Ottó Múzeum Évkönyve VIII., Miskolc
- Joó T.*,
1964. Az alig ismert Szádvárról. Borsodi Szemle, 1964. 8. évf. 1. sz., Miskolc
- Kállay I.*,
1980. A magyarországi nagybirtokok kormányzata 1711–1848. Budapest
- Lukács Zs.*,
1937. A szerződéses jobbágyság helyzete hazánkban a XVIII. század folyamán a Mária Terézia-féle úrbérrendezésig. Tanulmányok a magyar mezőgazdaság történetéhez. Szerk.: Domanovszky S., Budapest
- Orosz I.*,
1960. A hegyaljai mezővárosok társadalma a XVII. században, Agrártörténelmi Tanulmányok. Szerk.: Szabó I., Budapest
- Papp Klára*
1981. A magánföldesúri birtokok jobbágynépessége a XVIII. századi Bihar megyében. Magyar Történelmi Tanulmányok XIV., (Acta Universitatis Debreceniensis . . .) Szerk.: Szendrey I., Budapest
- Szabad Gy.*,
1957. A tatai és gesztesi Esterházy uradalom áttérése a robotrendszerrel a tőkés gazdálkodásra. Budapest
- Szendrey I.*,
1968. Egy alföldi uradalom a török hódoltság után. Budapest
- Sziklay J.–Borovszky S. Szerk.:*
1896. Abaúj-Torna vármegye és Kassa. Magyarország vármegyéi és városai I. köt., Budapest
- Vályi Nagy A.*,
1796. Magyarországnak leírása. Buda
- Varga J.*,
1967. A jobbágyi földbirtoklás típusai és problémái. Budapest
1969. Jobbágyrendszer a magyarországi feudalizmus kései századaiban 1556–1767. Budapest
- Wellmann I.*,
1979. A magyar mezőgazdaság a XVIII. században. Budapest

**DIE GESELLSCHAFTLICHE DIFFERENZIERUNG DER
STEUERZAHLER VON DER DOMÄNE SZÁDVÁR
(EHM. KOMITAT TORNA) WÄHREND DER ZWEITEN HÄLFTE
DES 18. JAHRHUNDERTS**

(Auszug)

In der vorliegenden Arbeit wird die gesellschaftliche Situation der Steuerzahler aus 13 kleinen Siedlungen in Nordungarn, die zu der Domäne Szádvár im ehemaligen Komitat Torna gehörten, zum Gegenstand der Untersuchung gemacht.

Diese Domäne stellte während des 18. Jahrhunderts den Besitz des größten Grundbesitzers in Ungarn, und zwar der Fürsten Esterházy, dar.

Im Anschluß an die Zahl der steuerzahlenden Familienoberhäupter in der Domäne wird die gesellschaftliche Differenzierung des Leibeigentums vorgestellt. Hier kommen wir zu der Schlußfolgerung, daß zur Zeit der Urbarialordnung der Bevölkerungszuwachs der Domäne durchschnittlich 25% ausmachte.

Der zahlenmäßige Nachweis der steuerzahlenden Familienoberhäupter sowie die vielseitige Analyse der Differenziertheit unter den Leibeigenen erfolgten anhand der Urbarialschriften von Maria Theresia (vorhergehende Konskriptionen, Antworten zu den neuen Fragenpunkten, Urbarialtabellen, Konskriptionen von Rodungen und Weingütern) sowie anhand der zu Beginn der achtziger und neunziger Jahre des 18. Jahrhunderts aufgestellten Komitatskonskriptionen.

Die gesellschaftliche Differenzierung der Steuerzahler aus der Domäne von Szádvár wird den folgenden Gesichtspunkten nach aufgezeigt: 1. Rechtskategorisierung der Leibeigenschaft, 2. Schichtung anhand des Grundanteils, 3. Verfügen die Domänenhöfner über Rodungsfelder? 4. Anteil an Weinanbaufläche und Weingütern je Dorf, 5. Ochsen- und Pferdebestand der steuerzahlenden Einwohnerschaft.

Tibor Rémiás